

METRO ZAMANLARI

SEYAHAT GÜNLÜKLERİ

Lütfen inenlere öncelik tanıyınız!

Ali Rıza Esin

METRO ZAMANLARI

2010-2013 yılları arasında yazılmış, 2017'de derlenmiştir.

<https://esin.net/metrozamanlari/>

METRO ZAMANLARI

Ali Riza Esin

İkinci Sürüm: Ağustos 2019

Birinci Sürüm: Temmuz 2019

CC-BY-NC-ND

Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0

Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bazı hakları saklıdır.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.tr>

İçindekiler

Giriş	9
Arena.....	12
Yeraltı geçitlerine giriş.....	13
İki yüz elli bin lira.....	14
Buluşma	15
Rakım	16
 İstasyonlar	 17
Sekizinci kapı	18
Aynı kapı ya.....	19
Duvara karşı	20
Tourniquet.....	22
Makas değiştirme	23
İndi-bindi işaretleri.....	25
Zorunda mıyım?	27
Ayazağa	28
Bilgi dolu bilgi ekranları	29
 Yeraltına Notlar	 31
Bayrak kızılı.....	34
Yetişkin zamanları	35
Çorap kaçması	36
Konsültasyon	37
Hapşı!	38
Bayrak yarışı.....	40

Şişhane yönüne gidecek.....	42
Kısa hüzmeli bakışlar.....	43
Gazeteci çıkışı.....	44
Sevimli çocuk	46

Azaltılmış Gerçeklik 47

Açıl duvar açıl.....	50
Beklerken	51
Trance	52
Zaman bu zamandır	53
Kapalı kapı	54
Kusurdöngü	55
Kalabalık sörfü.....	56
Denge oyunu	57
Matrix muhabbeti.....	58
Helecan	60
Hızlı çekim	61
Depolama	62
Bilimkurgu etkisi	63
Medeniyet dediğim.....	65
Trenlerdeki istasyon anonsları	66
Issızlık	68

Metro Müzikleri 69

Tempo!	72
Müziyenlere yardım	73
Gelecek Program	74
Tasdikli müzik	75

Ürün yerleştirme.....	76
Saksafon.....	77

Merdiven Yürüyenler 79

Dik yokuş.....	82
Yürüyen merdivenler mekaniğine giriş	83
Kahve, kahve değil sadece	85
Hızlandırılmış yaya yoluna binmek	87
Yolculuk.....	88
Yürüyen merdivenler mekaniğinden uzaklaşma	89

Çıkış 93

Yukarıya akıtan huniler	94
Metro aktarmalı gelir dağılımı.....	96
Dünyanın ikinci metrosu?.....	98
Tünel mi Metro mu... ..	100
İlk Metrolar.....	102
Metrodan çıkış	104

Ekler 105

Alıntı.....	106
Metro yer etiketleri için alternatif uyarı ifadeleri ...	107

Kaynakça 111

Giriş

“Kim vardır ki, ömründe bir kere metrodan açık havaya çıkıp da yukarıda dopdolu gün ışığının içine dalınca çarpılmamış olsun. Oysa güneş birkaç dakika önce, o aşağıya inerken aynı parlaklıkla ışırmaktaydı. Ne çabuk unutmuştur yolcu üst dünyadaki havayı. O çabuklukla da üst dünya onu unutacaktır.”¹

Arena

Taksim’de, metro girişine bakan yaya geçidinde, ışığın yeşile dönmesini bekliyorum. Kalabalık. Gençten bir adam, kafasıyla karşıyı işaret ederek “Arena’ya giden metro şu mu?” diye soruyor. *Arena’yı*² arıyormuş...

“Stadyum mu?” diye soruyorum, yanıttan emin olmak niyetiyle. Evet diyor. Bak diyorum, metro girişini gösteriyorum. “Orada... karşıda hemen...” “Oradan ineceksin, yine sor aşağıdakilere...” demeye çalışırken o kendini yola atıyor ve kalabalıkta kayboluyor. Son söylediklerimi duyduğunu sanmıyorum.

Işıklar şimdi yayalardan yana. Karşıya geçiyorum. Az önce yol tarif ettiğim kişiyle aynı girişe yöneliyorum. Niyetim Arena’ya gitmek değil mamafih... Osmanbey’de ineceğim muhtemelen.

* *

Yeraltı geçitlerine giriş

Yürüyen merdiven teknolojisiyle tanıştığım ilk yer, eski ismiyle Aksaray Yeraltı Geçidi. Çocukken... Şimdi orası sadece sıradan bir alt geçit işlevi görüyor. Yaya geçidi... Sıradanlığı, belki yabancılar dışında kimsenin dikkatini çekmeyecek denli düşük kalibreli mağazalara yer sahipliği etmesinden.

Neredeyse her *alt geçit* böyle oldu artık İstanbul'da. Yer altına tıktırılmış pazar yerleri... Mümkündür. Küçük ve işporta ölçekli işletmelerin tezgâh kuracakları yerlere, gelip geçenlerin ise lüzumsuz Çin mallarıyla taciz edilmeye ihtiyaçları olabilir.

Aksaray Yeraltı Geçidi — çok eskilerin bedestenleri sayılmazsa ve zamanında sanki oradan artan çimentoyla yapılmış UFİ'nin³ yürüyen merdivenleri, — benim için Türkiye'nin ilk *Alışveriş ve Yaşam Merkezi*'ydi diye hatırlıyorum. Güzel şeyler tabii ki bunlar... Hayati şeyler. Alışveriş olsun, yaşam olsun.

İki yüz elli bin lira

Mecidiyeköy istasyonunun metrobüs durağına en yakın ucundan inerken hemen merdivenlerin bittiği yerde, yere oturmuş dilencilik yapan bir kadına rastlıyorum. Tam olarak *“İhtiyacım var, n’olursunuz bana iki yüz elli bin lira verin”* diyerek yardım diliyor.

Bu “n’olursunuz”u çok duydum başka dilencilerden. İki yüz elli bin lira gereksineni ise iki kez. Aynı kadındı muhtemelen. Birkaç hafta önce de rastlamıştım galiba, “Ne istediğini bilen biri” düşüncesi esmişti o zaman aklıma. “Daha azına razı değil...”

Aslında ona değil de, talep ettiği paraya rastlamış olabilirim yeniden. Daha tanıdık geliyor bana belli ki. Gelip geçenlerden sabit miktarda para istemesi...

*“Hey dostum! Dilenmek hoşuma mı gidiyor
sanıyorsun?! ” 4*

Yeni parayla iki yüz elli lira demek istiyor olmalı diye fikir yürütmeye devam ediyorum. Nakit. Başka düşüncelere yakalanmadan önce koridor bitiyor. Yerin dibine geçiyoruz diğer yolcularla birlikte, yürüyen merdivenler yardımıyla.

Buluşma

Metro istasyonlarının yeryüzüyle bağlantı uçları, giriş çıkış ağzıları, başka yerde buluşmaktan daha pratik bulanların öyle de kullandıkları yerlerden. Birilerini bekler gibi duranlar eksik olmuyor hiç metro bacalarının başından.

Taksimdeki farklı yönlere bakan iki ayrı çıkışından daha kalabalık olanı tercih ediliyor. Daha garantili olur gözüyle bakılıyordur belki. Birbirini tenhada fark etmek daha zor belli ki.

Kalabalık, kendi yolunu kendi bulan, bulamadığında yenisini yapan bir akarsu gibi çağlamaya devam ediyor. İnsanlar da damlacık ya, hep birden akmaya devam ediyorlar İstiklâl Caddesi'ne doğru... Cihangir'e akanlar da az değil, Sıraselviler yatağından.

* *

Rakım

Kapalı yer korkusunun yeraltında olanı farklı mı? Yukarıdaki toprak ve kaya ağırlığına hiçbir zaman maruz kalmasa bile bunu hissetmek bir biçimde, kapalı yer korkusu olanların kâbusu olabilir mi? Olmaz galiba... Yerinde sadece kapalı olması dahi yeterli olabilir onlar için. Kapalı her yerde korkuyor olabilirler.

Peki, yükseklik korkusunun tam tersi bir korku olamaz mı? Alçaklık korkusu? Kelime oyunu değil, harfiyen... Daha derine indikçe yükselen bir korku var mı?

*

İstasyonlar

Sekizinci kapı

Osmanbey'den Taksim'e giden trenlerin sekizinci kapısı, Taksim'deki çıkışlardan en kestirme olanının tam ağzına denk geliyor. Öyle hesap ettim ve evet... Bindığın kapıdan inersen durum tam olarak bu.

Bir trenin kapılarını saymak kolay değil ama yerdeki kapı uyarılarını sayabiliyorsun istersen. Üzerinde “Lütfen inenlere öncelik tanıyınız!” yazan sarı renkli yer etiketleri bunlar. Trene bineceklerle trenden ineceklerin kapıda çakışmalarını önlemek ve geçişi kolaylaştırarak indi-bindi hızlandırmak gibi bir işlevleri var görünürde. Belki de tren kapılarını saymaya yarıyorlardır sadece.

Sekizinci kapı benim için daha az yol kesişmesi, daha az adım alıştırma, daha az çarpışma anlamına geliyor artık. Toplamda daha az temas... Kimseye maruz kalmamak, kimseyi de sana maruz bırakmadan, sıkmadan sıkışmadan sıvışmak bir an önce ortamdan...

Tren kapılarıyla metro geçitlerini birbirine kenetli, yekpare bir sistemin parçaları gibi görmek... Dışarıya çıkacağın deliğe doğru hizalarsan kendini, gökyüzünü biraz daha erken görebiliyorsun.

Aynı kapı ya

Bir trene hep aynı kapısından binmenin avantajları çok. İnsanın nereye kadar gideceğini ve nerede duracağını önceden biliyor olması büyük kolaylık mesela.

Durakların, hele hele metro durakları gibi dar ve uzun olanlarının, bekleyen insan tedirginliği gibi bir rahatsızlığa yol açtığını düşünüyorum bazen, başka bir vesveseden ibaret değilse benimkisi. Bu da bilmediğim bir rahatsızlık olabilir ya da bilinen bir hastalığın tanı belirtilerinden biri.

Oysa durup beklemek en kolay şey. Duracaksın durduğun yerde, zaman akıp geçecek kendiliğinden. Bu kez tam ortada mı dursam acaba diye düşünmeye başlıyorum. Platformun öbür ucuna doğru yürürsem zaman biraz daha hızlı akar mı akmaz mı... Akıyor.

* *

Duvara karşı

Trenlere aynı kapıdan binmenin dezavantajları da var. Beklerken aynı duvara bakmak zorunda kalabiliyorsun örneğin. Her gün aynı reklam panosunu görmek anlamına geliyor bu.

Pek sık değişmiyor reklam panoları. İnsanlar daha çok ve daha sık görsün, maksat frekans olsun! Öyle ki ineceğin istasyonu reklamlarından tanıyabilirsin durak anonslarını dinlemesen bile.

Işıklı reklamlar bunlar. O loşlukta gözünü kaçırman imkânsız. Boş duvarlara bakmak mı daha sıkıcı yoksa bunlara bakmak mı diye düşünürken tam karşımdaki kadın ve erkek görüntüsüne sabitleniyor bakışlarım. Birkaç gündür burada duruyor bu modeller. Bir tekstilci reklamı. Hemen bitişiğinde ise bir festival afişi var. Festival... Öyle yazıyor. Bir plaj partisiymiş. Parti mi festival mi? Festival havasında geçecek bir parti ya da... Buldum!

Kadın modelin bakışlarına anlam vermeye çalışıyorum birkaç gündür. Acaba nereye bakıyor olabilir diye... Böyle pozlarda modelimizden bakışlarını belli bir noktaya sabitlemesi istenebilir. Fotoğraftaki kadının gözleri de sabit ama işte... Bir noktaya değil de sanki o noktadan daha öncesine, arada kalan boşluğa bakıyor gibi. Boş boş bakmak değil, hayır. Kör taklidi yap demişler ve o da yapmış gibi duruyor sanki... Yoksa gerçek bir dalgınlık

anını mı yakalamış fotoğrafçımız? Hayır, pek öyle de değil... Çözemedim.

Kadının yanında duran erkek modelin hali tavrı ise çok net. Dekupe bir genç. Oraya sonradan yapıştırılmış gibi duruyor çünkü. “Sen yere bak” gibi bir şey demiş olabilirler kendisine ve o da bakmış büyük gayretle.

* *

Tourniquet

Kalabalık saatlerde, özellikle rağbet gören turnikeler var metro girişlerinde. Birkaç adım kazandırıp yolu kısaltanlar, kestirme gibi olanlar...

Başka zamanlarda birer sanat galerisi havasına bürünebiliyor yeryüzünün bir alt katındaki bu istasyon fuayeleri. Turnikelerin önünde durup dans etmeye başlasan bile kim senin umurunda olmazsın böyle zamanlarda. Güvenlik personeli şaşıracaktır belki sadece.

Yoğun saatlerde ise *akbilini*⁵ ya da geçiş kartını ancak tam önüne geldiğinde hatırlayanlar, o esnada arkalarında kileri engelleyenler eksik olmuyor işte bu en transit turnikelerin başından. Erkeklerin genellikle ceplerinde tuttıkları anahtar, bozuk para, çakmak gibi ufak tefek şeyleri kadınlar çantalarında taşımayı tercih ediyorlar ve el yordamıyla arayıp bulmayı... Bu her yerde böyle galiba.

İşte böyle durumlarda — onların da acelesi olduğundandır muhakkak — başı kalabalıklaşmaya en uygun turnikeleri seçiyorlar çantalarını karıştırmak için. Böylece arkalarından gelenler diğerlerini kullanıyor ve turnike başına düşen insan sayısı homojen bir görünüme bürünüyor. Başı boş turnikeler bunun için yapılmış sanırım.

Makas değiştirme

Taksim istasyonu son durak. İlk durak ya da... Yenikapı hattı devreye alınana kadar bu böyle. Yolcusunu Taksim’de indirecek olanlarla aynı rayları paylaşıyor Şişli yönüne doğru hareket eden trenler. Ağır ağır, yavaş yavaş ilerliyorlar bu nedenle. Hemen hızlanmayıp karşıdan yaklaşan katarla eşzamanlamalılar kendilerini. Aynı hatta giremezler, girerlerse çarpışabilirler. Makas değiştirmeliler.

Sadece trenler değil insanlar da makas değiştiriyor zaman zaman. Aynı anı paylaşanlara göre öyle olmasa bile onları izleyenlere ya da bir süreliğine bile olsa kendini konunun dışında tutmayı deneyenlere komik gelebilen hallerimizden biridir bu.

Uzlaşmalı uzaklaşma temin eden davranış ritüelleri... Sosyokültürel alışkanlıklar, bir yerden veya birilerinin yanından ayrılmak üzereyken kullandığımız... Birden bire, öylesine kaybolamıyoruz ortalıktan. Herhangi bir sosyal ortamdan hiçbir şey söylemeden, aniden ayrılmak mümkün değil. Karşınızdakini buna hazırlamaya geçmeden önce kendinizi bile hazırlamak zorundasınız. Gideceğiniz yere nasıl gideceğinizin derdine düşebilirsiniz örneğin zihninizde, bedeniniz sanki hâlâ oradayken. Hangi zamanı son anına kadar yaşayabilir insan?

Ayrılmaya karar verir vermez kendi hızımızı karşımızdakinin hızına göre ayarlıyoruz veya onun kendisini bize göre ayarlamasını beklemeye başlıyoruz. Olmadı, konuyu

buna yönlendiriyoruz ister istemez, ayrılacağız ya işte, hemen şimdi değilse bile belki biraz sonra. Ağırdan alıp makas değiştirmeyi bekliyoruz belki o esnada ve sonra herkes kendi yoluna.

* *

İndi-bindi işaretleri

Neden sonra farkına vardım ki, trenlere binenlerle inenlerin geçecekleri yerleri belirten işaretler sökülmüş bazı istasyonlardan. “Lütfen inenlere öncelik tanıyınız”lar... Çoğu zaman olmasa da olur indi-bindi işaretleri...

Kadıköy–Kartal platformlarına yapıştirılanlar ise sağlam hâlâ. Burası yeni bir hat çünkü. “Demek ki...” diyerek başlıyorum kafa kurcalamaya... Eski yakadakilere için “İstanbul’un bu tarafındakiler trene binmeyi öğrendi çoktan” diye düşünmüş olmalı birileri. Ya da yerlerini değiştirmek için sökmüşlerdir. Peki, yeniliyor olamazlar mı? Eskilerinin sökülüp yerler temizlendikten sonra yenilerinin takılacağı bir araya denk gelmiş olamaz mıyım? Olabilirim.

Demek ki diyorum, “demek ki” dediğin anda, hakikatte var olan bir şeyi aslında olmayan başka bir şey zannetmek üzereyken yakalayabilirsin kendini. Demek ki demeden de zannedebilirim hâlâ, zannetmeye devam ederek, bir sonun başlangıcı ile noktalamadan. Fikir yürütmek, adı üstünde, hareketli bir şey. Kaygan, akışkan... Mantiğına uyan ilk fikre takılıp kalmamalı insan ya da doğrudan sonuca atlamamalı, yürümeli biraz daha, yürütmeli. Bilmiyorsan rahatla ama asla zannetme!

Tren yaklaşıyor. Bineceğim noktaya doğru hareketleniyorum, artık yerinde olmayan işaretlere boş verdiğimi zannederek.

* *

Zorunda mıyım?

İstanbul metrosunda trene binenler ikiye ayrılır: Kapının sağında bekleyenler, solunda bekleyenler... Tam ortadan binmek isteyenler de çıkabiliyor zaman zaman ve kaideler istisnaları bozmuyor genelde.

Trenden inenlerin durumu ise daha kritik. Bir kere trene daha önceki istasyonların birinden binmiş olmaları büyük terbiyesizlik! Hadi bindiler diyelim, niye onlar beklemiyor binenleri?

Kimse başkası gibi davranmak zorunda değil, ancak başkalarıyla ortak kullanılan yerlerde olsun herkes diğeri en azından boşlukta kapladığı yer kadar var saymak zorunda sanki... Çarpışıyoruz yoksa.

Ayazağa

Bazı istasyonlar diğerlerine kıyasla çok daha geniş ve ferah yerler. Kapalı bir yer eğer genişse, dar yerlere göre daha az hissediliyor kapalı oldukları. Yanıltıcı bir ferahlık hissi bu elbette, metrodasın nihayetinde.

İ.T.Ü. Ayazağa istasyonu işte böyle bir istasyon. Burada tren bekleyen insanlar, trenden inip çıkışa yönelenler, yukarıdan aşağıya inenler, diğer istasyonlardaki insanlara göre çok daha rahatlar ya da bana öyle geliyor. Daha uzaklar ya birbirlerinden...

Genişçe birer iskeleye benziyor platformlar burada, diğer alanlar hesaba katılmasa bile. Trenin *yanaşması* esnasında sadece raylara paralel işlemiyor yaya trafiği, dikine de işleyebiliyor. Kalabalığın arkasında bir boşluk yakalamak mümkün iner inmez.

Trenden inerken sağa sola sapmadan burnunun dikine yürüyebilmek güzel bir serbestlik. Zikzaklar çizmeden ilerlemek imkânsıza yakın öbür türlü, insanların üstüne üstüne yürümek imkânlarınız dahilinde değilse. Kontra hareketlerle işleyen bir oyunda zor zanaat ilerlemek.

Bilgi dolu bilgi ekranları

Geçiş turnikelerinin hemen üstünde, tavandan sarkıtılmış ekranlar var. Tren o anda orada mı değil mi, bir sonraki tren kaç dakika sonra gelecek... Makinelerle senkronize olmak şart.

“Çağımız bilgi çağı” demelerin üstünden çeyrek asır geçti. Teknoloji yardımıyla neyin nerede olduğunu göstermek doğrudan bu sözü hatırlatıyor bana. Ne, nerede, ne zaman, her an malumat sahibiyiz ya artık... Elimizle koymuş gibi bulabiliyoruz her şeyi. Bulduklarımızla elleşemiyoruz yalnız. Teknolojinin işte bu'su eksik halen. Dokunma teknolojileriyle yatıp kalkıyor olsak da, tam olarak dokunduğumuz söylenemez. İçindekilere... Bulduğumuzu, gördüğümüzü sandığımız şeylere...

İstasyonlardaki bu ekranlardan neden hoşlanmadığımı anladım sonunda. Gereksiz telaşımı gerekli kılıyorlar çünkü. Sanki bana acele etmemi söylüyorlar, dürtüklüyorlar. Bak, gördün mü! Yine geç kaldın işte... Kaçtı tren! Belki ben telaşımın o beyhude halini seviyorum? Acelem varmış gibi yapmasını...

Mesele trenlerin ne zaman nerede olduğunu bilmekse, aşağıda neler döndüğünü anlamak ekranlara bakmadan da mümkün: Yürüyen merdivenler boşsa, bineceğin tren henüz gelmemiştir. Doluysa, treni kaçırmışsındır. En

aşāğıda tek tük birileri varsa, treni yakalamak için fazla yukarıdasın, yetişemezsin.

*

Yeraltına Notlar

“B hattına ulaşmak için metro istasyonunun merdivenlerinden iniyorum şu sırada. Burası çok kalabalık. Sen neredesin? İnanmıyorum! Hava nasıl? Biniyorum şimdi — sonra ararım seni...”⁶

Bayrak kızılı

Taksim'deki metro çıkışlarının Atatürk Kültür Merkezi yönüne bakanından yukarıya doğru çıkarken, çıkış boşluğunun çizdiği çerçevedeki gökyüzünün yarısını kaplayan devasa bayrak yerinde değil birkaç gündür. İki haftadır aralıksız devam eden poyrazdan sonra *bakıma alınmış* olmalı. Bu işlerle de ilgilenen birileri var demek ki. Böylesi işlerle Belediye mi ilgileniyor yoksa başka bir yetkili merci mi... Bayrak bu, başıboş bırakmaya gelmez!

Muhtemelen geçici bu durumun biz fanilerin ufkuna çiziktiriverdiği manzara o ki, AKM çıkışı merdivenlerine yansıyan ışıkla soluklaşan gökyüzü resmi bir süredir daha mavi.

* *

Yetişkin zamanları

İlginç... Hiç çocuk yok trende. İlginç değil, çocukların piyasaya sürüldüğü bir saatte değiliz.

Halbuki çok güzel gelmişti bana şu zaman. Günün bu zamanları... Yanılmışım. O kadar da güzel değilmiş. Çocukları eksikmiş.

* *

Çorap kaçması

Orta yaşlı bir kadın. Kendinden memnun ama tam da emin değilmiş gibi sanki. Bir süre önce keyfi yerindeymiş ama bir nedenle kaçmış gibi... O neden nedir bilmiyoruz. Aklıma ilk anda düşebilecek kötü şeylerden daha kötü bir nedeni yoktur umarım.

Çorabından olabilir mi? Bu iyi! Kaçmış çünkü. Farkında mı acaba? Bana her anlamda yabancı bir kadının kıyafetini süzerken kendimi yakaladığım öylesi bir an ve bakışlarımı geri çekiyorum hemen. Bu utangaçlık mı?

Bir tavırdan geri durarak küçültür ya insan bazen kendini... Ama küçük düşmek korkusuyla değil, hedef küçültmek kaygısıyla... Saklanmak için. Karşısındakinde yardım gerektiren bir sorun sezdiğinde “bir neden de ben olmak istemem” diye düşünmeye cüret edecek kadar kendini büyük gören bir ikiyezliktir bu. Öyleyse fena! Utanmış olsam iyi olur.

Konsültasyon

Yirmi birinci yüzyılımıza istikrarla taşıdığı fötr şapkasıyla herkesten farklı, biraz yaşlıca bir beyefendi... Efendi bir bey. Zorunlu kulak misafirliğim ve vücut dilinden anlıyorum ki bu sıfatlar eksiksiz yakışıyor kendisine. Yün paltosuyla gömleği hariç — kravatı dahil — baştan aşağı lacivert kıyafetli. Doktormuş.

Kapıda karşılaştığı kendisinden biraz daha genç, belli ki başka bir doktorla laflıyorlar. Beyefendimiz biraz muzip, yüz ifadesiyle de. Diğer doktorun saçları kır boyalı.

Kısa sohbetleri gayet soluk tonda. Sohbet bile denemez hatta... Beklenmedik bir tesadüf ve zoraki bir birarada olma hali... İki de memnun görünmüyor bu hallerinden. Keşke karşılaşmasalarmış. Yine de umursamaz gibiler. Olmuş bir kere... Hayat kısa, metro yolculuğu daha kısa. Tavırlarında ve cimrice kullandıkları kelime öbeklerinde bir üste çıkma ve diğerini orada bırakma kaygısı hakim. Sohbet hangi heceden kesilecek, kim kimin aklını hangi pozisyona hapsedip gidecek, belli değil.

Sen neredesin şimdi? Nişantaşı. Ben neredeyim, İstiklâl... Falanca lokantanın üstü. Çok geçmiyor, tren kapılarını açıyor ve bir gevşeme... İyi günler, iyi günler.

Hapşı!

19 Mart 2013. Taksim’e giden trende oldukça enteresan hapşıran bir kızla karşılaştık, aynı vagona seyahat eden herkesle birlikte. Bir insanın hapşırması ne kadar ilginç olabilir ki?

Gayet kendiliğinden ve diyaframdan soprano bir sesle “Hapşuu” diyordu genç kız hapşıırken. Harfi harfine! Sonunda yumuşak G yok! Yanlış mı duydum acaba diye dikkat kesiliyorum. Sözlü hapşırmak diye bir şey olabilir mi? Hapşırmak da dile dahil mi?

– Hapşuu!

Gayet nizami hapşıran bir insan... İnsanların hapşıırken çıkardıkları sesler muhtelif ama hapşuu *diyerek* hapşırmak?

Takındığı utangaç tavır bir yandan, hapşıma biçimini duyanların bakışları diğer yandan... Çok değil, saniyeler önce birbirini yabancılayan herkes kızıdan çok birbirine bakmaya başlıyor. Birlikte tanık oldukları şey insanları birbirine bağlıyor sanki. Doğrusu budur belki? Çoğunluk yanlış hapşıyor olamaz mı?

İşitme engelli insanların hapşırlarken çıkardıkları seslerin farklı olabildiğini duymuştum. Hapşıma sesinin yazıya dökülmesi konusu var bir de. Çizgi romanlarda ses tasvir etmeye yarayan harf öbekleri örneğin, her dilde farklı. Peki, Türkçeye ilk kim kazandırmış olabilir hapşırığı? Beynim kazanıyor ve eve döner dönmez öğrenmek istiyorum.

Tıpkı hapşırınlara teklifsiz ve istemsiz biçimde “çok yaşa!” dememiz gibi, hapşırma sesinin de kültürel alışkanlıklara göre farklı biçimlendiğini, bu sesleri yazılı dile aktarmakta kullanılan harf desenlerinin hapşırma fonetiğini belirlediğini öğreniyorum.

İngilizce hapşırma yazılışı “*achoo*” imiş. Fransızcada “*atchoum*” diye geçiyor. Almanca yazılışı “*hatschi*” iken, Polonyalılar “*a-psık*” şeklinde yazıyorlarmış. Bir Polonyalıyı hapşırırken hiç duymadım ama kısık sesle hapşırıyor olabilirler mi?

Yazılışlarından yola çıkarak hangi milletin nasıl aksırıp tıksırdığını da kestirmek mümkün galiba. Japonlar sonuna bir sessiz harf eklemeyen hapşırmıyorlarmış: “*Hakushon...*” İnce insanlar... Vietnamlıların çıkardığı ses Almanlarınkine benziyor olmalı: “*Hat xi!*”

Tesadüf ettiğimiz kız ise Türkçedeki “hapşu” yerine fiil çekimini tercih etmiş belli ki... Çok mantıklı! Bir kelime olarak hapşı, hapşu’dan daha iyiymiş ayrıca.

Zincirlikuyu istasyonundan binen kahramanımız, Şişli-Mecidiyeköy istasyonunda inerek ayrılıyor aramızdan. Çok yaşasın!

Bayrak yarışı

Bugün metroda her zaman rastladıklarımın farklı bir hareketliliğe tanık oldum. Bir kadın, yürüyen merdivenleri hızlıca çıkarak tırmanması bitir bitmez koşmaya başladı. Hızlı yürüyenler hayli çok metroda ama koşmak?.. Koşuşturmak değil, koşmak... Başkaları gibi sanırım, dikkat kesilip izlemeye başlıyorum ben de.

Kahramanımız yürüyen bant üzerinde de koşusuna devam ederken, bu kez adamın biri başlıyor hemen arkasından koşmaya ve onunla birlikte başka bir kadın daha!

Etraftakilerin meraklı bakışları arasında, önde en öndeki kadın, arkasında adamın biri ve o adamın yanındaki kadın, hep birlikte koşmaya devam ediyorlar. Arkadakiler öndekini kovalıyorlar mı, yetişmeye mi çalışıyorlar, pek belli değil. Adamın elinde belli belirsiz bir şey var yalnız. Düşürdüğünü görüp onu sahibine yetiştirmeye mi çalışıyor?

Metrodaki yeknesaklığı kıran bir hareketlenme... Galiba eğlenceli de! İçimde bir muziplik kıpırdıyor ve kendime kızıyorum. Başkalarının içinde bulunduğu belli ki sıkışık bir durum var ortada ve benim bunu heyecanlı bulmam, kendime eğlence çıkarmam...

Garip olan, adamın önündeki kadına hiç seslenmeden, ona koşarak erişmekteki ısrarı. Bağırarak bağırmamak arasında bocalamasının nedenini çıkarmaya çalışıyorum. Nasıl olsa yetişirim diye düşünmüş olabilir mi? Ortalığı

bağırış çığırışa boğmanın, dikkatleri üzerine çekmenin hiç gereği yok?

Adam yetişiyor nihayet kadına ve elindeki şeyi ona uzatıyor bir yandan koşmaya devam ederken. Kadın durmuyor çünkü bu arada! Arkasına bile bakmadan, biri nasıl olsa ona yetiştirmeliymiş gibi, yarım yan dönerek alıyor şeyini. Koşma amacını kaçırmaktan daha önemli bir şey değilmiş belli ki, yoksa durup bir teşekkür ederdi değil mi? Teşekkür etmesi gerekmezdi belki de, çünkü bu çok acil bir durumdu gerçekten de... Anlamadım.

Her şey *normale* dönüyor. Saklanacağımız yerlere dağılıyoruz.

* *

Şişhane yönüne gidecek...

řu sıralarda şişhane yönüne doğru o kadar çok gitmedim ki, artık gitmek istiyorum. Hayatımın doğal akışına uymaması nedeniyle gitmiyorum aslında, oraya gitmekle yapacağım bir şey yok çünkü. Aslında var da bilmiyor muyum yoksa? Ben gitmeyince gidilmiş olmuyor olabilir, hiçbir şey olmasa bile... Orada benim olmam lazım özellikle! şişhane bu, ihmal etmeye gelmez.

“şişhane yönüne gidecek yolcularımızın...” derken bir anlığına duraksıyor makinist. O arada kontrol panelindeki bir düğmeye basıyor belki. Bir yandan ceketini giyiyor olabilir ya da, iki işi aynı anda yapıp bir an önce çıkmak için kabinden.

“...karşı perona geçerek aktarma yapmaları gerekmektedir.”

“Karşı peron” dedi! Aramızda sadece yürüyen ve yürümeyen merdivenlerin yer aldığı çıkış koridoru var. Hemen karşısı şişhane’ye gitmeme ihtimali, merdivenleri saymazsan.

* *

Kısa hüzmeli bakışlar

Trendeyim. Sağ çaprazımda yaşı başını almış görünümlü bir abi oturuyor. Kafası iyi gibi... Kendi âlemine geçmiş tamamen. Etrafıyla alıp veremediği hiçbir şey yok. Tam bir güzel insan örneği, abartısız.

Gözyaşlarından birazını göz altı torbalarında biriktirmiş gibi sanki, eğilmiş yere doğru bakıyor sürekli. Bakışları o kadar kısa ki, yere bile değmiyor.

* *

Gazeteci ıkışı

Taksim... Yağmurlu bir sabah çok erken saatte yeryüzüne varmak üzereyim. Yaz yağmuru serin serin serpiştirmeye devam ediyor. Bu iyi. İnerken de öyleydi ama artık serpiştirmekle kalmayacak gibi. Gökyüzü öyle diyor.

Son merdiven silsilesini tırmanıyorum. Günlerdir hiç kesilmeyecekmiş gibi esen rüzgârlar taşıyor işte şu kesif bulutları. Daha masum olanlarıyla katman katman, hızlıca kayıyorlar aynı yöne doğru. Yüksektekiler daha ağır, alçaktakiler daha hızlı geçiyor tepemizden. Gri tonların arasında bir boşluk renk veriyor bazen, maviyi unutmayalım diye.

Fakat eksik bir şey var sanki tüm bu havada? Tabii ya, gazeteci sesi! *Bugün* gazetesi satan adam bugün bağırıyor. Bu ilginç! Neden acaba? Çoğu zaman aynı yerde durur. Merdivenler biterken oraya bakıyorum ve evet, orada işte! Her zamanki yerinde. Şimdi oldu. Tamam.

Önünden gelip geçenlerin ve daha ötedekilerin yüzlerine baka baka, bir elindeki gazeteyi üstten tutarak vitrin yapıyor, diğeri eliyle satacağı öbür gazeteleri tutuyor. Ancak, insanların yüzlerine bakmakla yetiniyor sadece ve manşetleri bağırıyor, her zaman yaptığı gibi. Gözünü diktiğı kişileri başıyla da izleyerek dikkatle süzüyor.

Bunu bugünlük özellikle yaptığı yönünde bir izlenim çıkarmaya çalışıyorum durumdan. Kızmış mı, küsmüş mü, sesi mi kısılmış yoksa, pek belli değıl. Anlamadan geçi-

yorum. Henüz mesaisine başlamamış olamaz mı? Olabilir. Belki de metrodan bu saatte çıkanların *Bugünle* arası yoktur, bu da olabilir. Durum buysa kime bağırırsın adam, niye bağırırsın?

* *

Sevimli çocuk

Karşımdaki sıraya oturmuş kadının kucağındaki bir çocuğun gözlerini dikmiş bana baktığı hissine kapılıyorum. Kafamı kaldırıp bakıyorum ki öyle.

Sevimli bir gülümseme vardı yüzünde, ben ona bakmadan hemen önce. Gözlerimizi kaçırıyoruz karşılıklı. Bakmasaydım keşke!

İneceğim yere yaklaşırken yavaşlamaya başlıyor tren. Yerimden kalkıp en yakın kapıya yöneliyorum, sendelemeye çabalayarak. Buna gülüyorum. Frenlemeye devam eden bir trende yerinden kalkarken yapılan bu kendini dengeleme hareketinin ilk iki adımını zeybek oyunlarına benzetirim hep. Bu bana komik geliyor.

Şimdi kapıların tam dibindeyim. Çocuk beni izliyor mu hâlâ? İzliyor. Tren kapılarının camları ayna gibi olur ya arkası karanlıkken, ben de ona bakabiliyorum gülümseyerek ama bu defa çaktırmadan. İstasyon ışıkları, buralarda görmeye alışık olmadığım o güleç insan yüzünü camdan silene kadar.

Azaltılmış Gerçeklik

“Hayallerin, hayal olarak, yaşanmaları, gerçek değil de ne? — Herhangi bir yaşantı, yaşanırken, hayal olarak yaşanıyor da olsa, gerçek değil midir?”⁷

Açıl duvar açıl

Füniküler vagonları, bir caddede karşıdan karşıya geçmek gibi bir deneyim de yaşatabiliyor insana. Bazen bir yandaki kapıdan giriyor, ayakta duruyor ve diğer yandan, hemen karşıındakinden çıkarak karşıya geçiyoruz. Duvarların yoldan çekilmesini bekliyoruz o esnada.

* *

Beklerken

Gelecek treni bekliyorum ve bir an önce gelsin istiyorum. Bunun için metrodayım. Yolum metro hattından uzun. Bir trene binmeli, iner inmez yukarıya çıkmalı ve Taksim'den bineceğim otobüsün saatini kaçırmamalıyım, becerebilirim.

Beklemekten sıkılmaz insan, tabi olmaktan sıkılır. Tahammül göstermekten... Tahammül kendinden büyük şey ister, küçüğüne katlanamaz. Bu sabretmekten farklı sanki. Her günkü yerde durmuş beklerken ben de tahammül gösteriyorum galiba şu anda. Trendeki boş bir yer, gideceğim yere varmak ediyor tam olarak ve bu da hızlı hareket kabiliyeti... İşte bu benden büyük şu anda!⁸

Bu durumda trenin geliş zamanına tabiyim ama sıkılmıyorum. Geleceği zamanı kestirebiliyorum çünkü. İnsan bir şeyin olacağı zamanı biliyorsa ona demirliymiş gibi hissetmeyebiliyor. Başına geleceği sahipleniyor önceden.

Trance

Başımı bir şeye her gömdüğümde sanki başka bir dünyanın kapıları açılıyor ardına kadar. Giriyorum ve onun zamanına geçiyorum. *Dalmak* kelimesi harfi harfine işliyor, dikkat toplasımı isteyen herhangi bir işi görmeye çalışırken. Okurken örneğin... Yemek yerken bile bazen ve ancak o şekilde içinde bulunduğum eylemenin tadına varabiliyorum, bir tadı varsa.

Bu zaten hep böyle değil miydi? *Hakiki hayat* benim için de *can sıkıcı bir rüya* ⁹ mı yoksa?

* *

Zaman bu zamandır

Oyaladığımı biliyorum. Kendi kendimi oyaladığımı... Yapacak daha iyi bir şeyin yoksa kendini oyalamanın bir sakıncası yok. Hatta en iyisi odur belki de. Yapacak en iyi şey haline gelebilen herhangi bir şey ki bu hiçbir şey de olabilir, vakit öldürmenin en iyi yoludur.

Yapamadığın şey, her neyse işte o, hiç olmadığı halde geçmiş zamandadır çoktan. Geçmiş zamandır. “*Past tense*.” Geçmiş susturmadan şimdiki zamana hükmedemezsin. O seni yağurmaya devam ederken sen kendini şimdide sanırsın en fazla. Şimdişini yanında taşır herkes ve ancak hemen yanındakiyle paylaşabilir.

* *

Kapalı kapı

Fiziksel özgürlüğün serbest hareketle ilgili olduğu düşüncesindeki hareket sadece iki yönlü olmalı. Sağı solu belli olmaz insanın ama bir önü ve arkası var. Geldiği yön arkasında, gittiği yön önünde. Metroda böyle en azından. Bu dev borularda, tünellerde, tüp geçitlerde, başka yöne hareket etme olanağı yok gibi. Önüne veya arkana doğru gidebiliyorsun ancak, ileri veya geri, sağın solun duvarlarla çevrelenmişse.

Dışarısı böyle değil. Bir sokağı adımlarken evlere doğru yönelmezsin ama kimbilir, özgürlük belki de o kapılardan birindedir. Hemen çıkabileceğin bir kapı takip ediyor olamaz mı seni? Kapı kapalıyken de kapı değil mi?

* *

Kusurdöngü

İnsanların kendilerini dış gözle izlemesi mümkün olsaydı ve kendilerini metrodayken izleselerdi, hangi zamanda olduklarını anlamaları pek kolay olmazdı. Enine büyük zaman kesitlerinden hangisi mesela şimdi? Günlerden hangi gün, aylardan hangi ay... Ancak kıyafetlerinden tahmin edebilirlerdi mevsimleri.

Saatler gibi takvimler de takılmalı duvarlara. Çünkü her şey, her hareket aynıymış gibi davranıyor buralarda. Şimdi gidip yıllar sonra dönsen de bir şey fark etmeyecek gibi. Sinemaya gün ışığında girip akşam karanlığına çıkmak gibi birdenbire, ortası kayıp.

Saati bilmesen de olur. Her zaman, şimdi değilse bir sonrasıdır.¹⁰ Öncede olamazsın hiçbir zaman. Saat, kusurlu hareketlerden birini beş geçiyordur ya da hiç ummadığın bir şeye çeyrek vardır.

Kalabalık sörfü

Özellikle yoğun istasyonlardaki kalabalık hareketlerini tarif etmek için “dalga dalga” ifadesi güzel işliyor zihnimde. Bunu beğeniyorum. Trenlerin indi-bindi zamanlarına göre bir katar dolusu kalabalık çıkışa doğru yöneliyor. Gruplar arasında yer yer geniş tenhalıklar, boşluklar oluşuyor bazen.

Akışın ritmini bir sörf tahtası üzerindeymiş gibi kullanmayı hayal edersen müthiş bir oyun fırsatı sunuyor bu kompozisyon. Boşluklar, kıyıya vurduktan sonra çekilen dalganın kumda bıraktığı izlere benziyor. Hâlâ canlı, hâlâ ıslak, birazdan kıyıya vuracakların hayali. Dalganın en yüksek biçimini aldığı yerse yürüyen merdivenlerin üst ucu... Acele edersen yakalayabilirsin! Ya arkadaki sakinliklerde ya da dalgaların ucunda bulabiliyor insan kendini. Kendini nereye koymuşsa artık o an.

Dalgaların büyüklüğü ve frekansı günün belirli saatlerine göre birbirinden farklı. Bu hesapla bugün Levent civarında hava mutedil dalgalı. Oynamak istemiyorum. Suya karışıyorum.

Denge oyunu

Metro trenlerinin kapı önlerinde bir yerde duvarlara paralel ve hiçbir yere tutunmadan duruyorsanız, kendinizi trende değil de bir *kaykay*ın üzerindeymiş gibi hayal edebilirsiniz, çocuklar gibi.

Çocuklar... Uzandıkları herhangi bir zemin birden bire bir bahçeye veya bir ormana dönüşebilir ya da oyuncak arabalarını sürdükleri bir yola. Gerçekten... Bir yanak yere dayanmışsa hele ve o arabaya da binilmişse eğer... Ne güzeldir o seyir hâli!

* *

Matrix muhabbeti

İki genç yan yana. Az sakallı olan diğerine yarım dönmüş konuşuyor hararetili hararetili. Dinleyen çok sakallı. Tam karşılarındayım ve çıkardıkları sestten dikkatimi kaçıramadığımı için elimdeki şeyi okuma ısrarımdan vazgeçip kapatmak zorunda kalıyorum. Ya oradan kalkıp başka yere oturacağım ya da gürültülerine bela olmak zorundayım! Duymamak mümkün değilse bari hakkını versem? Bu üçüncü seçenek. Dinlemeye başlıyorum.

“Mekânlar arasında hareket etmiyorsak ya? Ya mekânlar hareket ediyorsa biz dururken? Yerler ayaklarımızın altından kayıp geçiyorsa?” “Hareket derken? Ha, tamam...” “*Matrix*... Hah işte, nasıldı bi’ sahne vardı hani...”

Hangi Matrix? Hangi sahne?

“Silah seçtikleri sahne... Ajanların mekâna dalıp dağıtıyorlar sonra... Hatırladın mı?”

Hatırladım. Çok Sakallı hatırlamadı galiba. Dinliyor gibi ama pek oralıymış gibi de görünmüyor, bir eliyle sakalını sıvazlarken gözleri kapanıyor. Hah, bu benim için yeni! Acaba kafalar iyi mi?

Beyaz sonsuza uzayan raflardaki silahlardan silah beğenelim sahnesi olmalı anlattığı sahne. Eee? Arkadaşı da

hatırladı sahneyi ama o şimdi anlatılan şeyi kimbilir nereye düşürüp bıraktığı asıl mevzuya yapıştırmakla meşgul biraz sanki, biraz düşünceli... Susuyor.

“Oyuncular duruyor, mekân ayakları altında hareketli. Bahsettiğim şey sen adım attıkça yerin ayaklarının altından kayıp geçmesi. Hangi yöne yürüyorsan, onun tersine akıyor. Koşu bandı yok mu, hah işte o! Başkaları da var ama onlar yere çakılı. Hikâye bu!”

Hikâye ne? Durağıma geldik. Zaman geçmiş oldu en azından... Çıkıyorum.

* *

Helecan

Metrodaki harala gürelenin nedeni bir yerlere yetişme telaşı mı, yoksa başka bir şey mi? Trenlerin hızına kap-tırmış gidiyor olabilir miyiz kendimizi? Üç-beş dakika geçmeden yenisinin geleceğini bildiğin bir ulaşım aracına kapağı atma gayesi, bu koşuşturmanın tamamını anlamak için yetersiz gibi.

Metronun seyrek saatlerinde on dakika sonraki katarın zaman tablosuna dahil olmanın sakıncası ne olabilir ki? On dakika sonrası kim için ne kadar geç? Kıtlık görmemiş insanların bazen kıtlıktan yeni çıkmış gibi davranmalarının bir nedeni var mı? Trene haldır huldur binip haldır huldur inilmeyen bir dünya mümkün mü?

Metro içindeki yaya düzeni ya da kargaşası başka, kendini trene dar atma çabası ise daha başka bir gariplik gibi. Gidilecek en uzak yere gitmek en fazla yarım saat sürecek ama yine de ayakta kalmakla oturmak arasındaki konfor farkı mıdır mesele?

Hızlı çekim

Yeraltında zaman daha hızlı akıyormuş gibi geliyor. Sanki insanlar telaşlanabilsinler diye kurgulanmış burada her şey. Telaşlı insanlar ya da telaşlandırılmış insanlar... Özellikle böyle tasarlanmış bir deneyim olabilir mi bu? Birileri bunu bile isteye yapmış olamaz, hayır.

Buradaki dünya dışarıdan daha belirgin, belki ondandır. Hız, kolayca hizalanabildiği şeylerden ötürü daha görünür olabiliyor. Hareket halinde bir otobüs ya da tren penceresinden bakarken hemen yol kenarındaki sana yakın şeyler daha hızlı akar da uzak şeyler kıpırdamıyor gibi görünür hani, onun gibi. Binlerce metre yüksekteki bir uçağın gökyüzünde asılıymış gibi aheste aheste seyretmesi veya...

Metroda ise her şey sana çok yakın, tünellerde hele, seyir halindeyken delice akan duvarlar burnunun dibinde sayılır. Bu yüzden daha çarpıcı, daha sersemletici belki. Bir telaş varsa eğer içten içe, bir tedirginlik hissi... Olmayabilir de tabii.

Depolama

Araç trafiğini yönetenler için trafik tıkanıklığı diye bir şey yoktur, oluşan durum gerçek bir kaos değil de yönetilen bir şeyse. Trafik tıkanıklığı dediğimiz şey, o yere doldurulmuş, daha öteye boşaltılması gereken bir akıştır. Tam da bu yüzden onlar buna “depolama” der. İki trafik lambası arasına depolarlar trafiği. Biraz ileriye boşaltılacaksınız nasılsa ve geçip gitmeye devam edeceksiniz.

Alabileceğinden daha fazla doldurulan bir şişeden taşmak şişelenmekle ilgili daha çok, sıvıyla ilgisi yok denecek kadar az. Bu durumda dökülmek sonuçtur, sebep dökmektir. Dolduran ve doldurulan hacimle ilgilidir taşmak, sıvı dökülen pozisyonundaysa edilgendir, bir edeni vardır mutlaka.

* *

Bilimkurgu etkisi

Uzun metro koridorları ve istasyonlar, yaşantılayanın o anki havasına göre futuristik, post apokaliptik veya distopik kurgulara uygun birer dekor da sunuyorlar. Aynı geometride kesişen duvar ve tavanların ya da hem duvar hem de tavan olabilen deliklerin uzakça bir noktaya doğru eriyen perspektifi, bilimkurgu filmlerden tanıdık gelen bir *uzay gemisi* koridoruna da benzetilebilir örneğin.

Gerçekle kurgunun birbirine geçtiği yukarıya kıyasla, gerçeği daha net yansıtan yerler olduğunu düşünüyorum buraların. Eskilerin pasajlarında hayat bulmuş, şimdi-lerde alışveriş merkezlerine sinmiş bir iç kadraj etkisi var metro mekânlarının. Tünel kesitleriyle paranteze alınmış yaşantılar...

Yolcuların tavırları bu havayı ortadan kaldırmıyor, tam aksine pekiştiriyor çoğu zaman. Ortamı biraz daha karanlık düşleyince çıkıyor bu ortaya. Birbirini tanımazdan gelmeye dünden razı yabancılar, kimi ürkek kimi saldırgan yabanıl hareketler, kimi bezgin kimi tedirgin yüz ifadeleri, hatta ifadesizlikler... Bunların hiçbirisi yok hatta bazen de. Olmaması daha başka bir acayiplik, durumuna göre. Büyülenmişçesine bir noktaya doğru yürümeler... Yürüyen ölüleri anımsatıyorlar bazen. Görüntüyü yavaşlat, *zombili* bir filmin tam ortasındasın! Keşke yerden aydınlatmalı olsaydı koridorlar...

Metrodaki hayat her zaman o kadar da karanlık değil ama hepsi tesadüfen biraraya gelmiş insanların rol aldığı böylesi sahnelerin oyuncularını bazen öylesine tekdüze, öylesine birbirine benzer görünüyorlar ki... Üniformaları bile tastamam. Daha çeşitli sadece.

Öyle görmek isteğinde ortam da sana yardımcı oluyor sanırım. Aşırı ışıklılı koşullarda bir şeyi daha iyi görmek isterken gözlerini kısmak gibi... Kısık diyafram bakmak... Burada ise karanlıktasın. Aydınlığın tam tersi ya da daha kötüsü... Gözlerini daha büyük açman gerekir.

Yeryüzündeki bir deliğe girip bir başkasından çıkmak... Çokluevrenin yeraltı sahnesindeki zaman kırılmaları... Ağır çekimden hızlıya dönüyorum bazen. “Yukarıdaki savaş” diyorum, devam ediyordur muhakkak.

* *

Medeniyet dediğim

Zaman en geniş mutabakat. Mevcut halini Julius Caesar zamanına borçluyuz. Metropol hayatı en başta bu mutabakatın alt kategorilerine boyun eğmekle işleyen bir düzenek.¹¹

Hayatta fabrika ayarı olarak benimsediğimiz her şey, bünyesini hayata bizden önce ödünç vermiş kimselerce sabitlenmiş kavrayış kalıplarına göre işlemekte, çünkü insan temel kabullere muhtaç ve bunların önceden tanımlanmış olması, bir birlikte yaşam pratiği yaratmak ve bunu sürdürmek için yeterli gibi görünüyor. Yeni durumlar yeni tanımlamalar gereksiniyor gibi görünseler de hep o eski maddelerin yeni türevleri biçiminde katılıyorlar hayatımıza. Kaporta iki-üç yılda bir değişse de motor aynı, yakıt form değiştirse de enerji kaynağı bir özünde.

İnsanoğlu birtakım sabitleri sahiplenirse, arta kalan *değişkenleri* yönetmek daha az sorunlu. Öyle biliniyor. Peki, *değişkenleri* asla *değişmeyen* bir duruma sabitlerseniz ne olur? Değişmez olurlar. Sizden başka neredeyse her şeyi *değişmez* kıldığınız anda normalde *değişmeyen* şeyler de dahil olmak üzere her şeyi *değiştirebilecek* bir pozisyon elde edersiniz. Ediliyor.

Trenlerdeki istasyon anonsları

Aynı zamanda kaydedilmemiş olsalar gerek, metro güzergâhına sonradan eklenen istasyonların anons sesleriyle, eskilerinki farklı birbirinden. Yer yer... Yenileri sanki daha canlı daha heyecanlı ama yine de *speaker*'in sesindeki nüanslar daha az dikkat çekici, daha düz, daha az dramatik tonlu.

Tiyatro ya da diksiyon eğitimi almış sesleri konuşurlarken dinlemek inanılmaz keyifli olabiliyor. En sıradan sözcükleri dahi zenginleştirebiliyorlar kendi tonlamalarını katarak. Bazen de konuştukları mecrayla uyuşmayan, aşırı makyajlı bir güzellik halini alıyor bu, bir dramalama gayreti galip geliyor belki, — *işine göre* farklı bazı ince-likler, *içlerinden geldiği gibiye* dönüşebiliyor.

Şişli-Mecidiyeköy istasyonunda bu semt isimleri birbirine daha bitişik söyleniyor ilk anonsta. İstasyona vardığımızda duyduğumuz anons ise ilkinden biraz farklı. Sanki İngilizce anonsunu okumaya hazırlanıyordu *speaker*... Yine de Türkçe ama “Şişli ‘is’ Mecidiyeköy” der gibi okuyor; arada “is” sesi eksik sadece. Şişli, “virgül” Mecidiyeköy demiş olamıyor bu durumda. İki kelimelik bir cümlenin ilk kelimesi sonunda ses tonu tizleşip ikinci kelimenin son harflerinde pesleşince bu sonuca varıyoruz. Şişli mi Mecidiyeköy mü? İki birden tabii ama soru hâlâ canlı!

Gayrettepe'ye varmak hoş tabii. Gayet doğal ve çok net. Gelirken duyduğumuz o aşırı terbiyeli, utangaç havadan sıyrılıp rahatlamışız belli ki. Bir ferahlığa ermişiz.

İngilizcelerine kulak kabartıyorum, “*next station*”ın “şın”ları biraz yükseğe çıkıyor haliyle. Kulaklarımızı *upright position*’a getirmemiz isteniyor gibi... Meraktayız. “*Next station*”ın hemen ardından “*is*” tadı veren biraz da “ığn” artıklı bir es, konuyu Levent’e bağlıyor.

Bu *Levent* sesi, duydum duyalı garip geliyor bana. Sanki biraz hüzünlü, biraz düşünceli bir ses... Levent’e gelmese miydik ne?..

Levent’ten sonra birden bire canlanıyor anonslar. Buraya kadar hayli belirgin bir standart hakimdi. Levent’i geride bıraktığımızda ise heyecanlanmamız, sevinmemiz, içimizde bir kıpırtının uyanması, bir coşku duymamız gerekiyor galiba — ya da işte, hattın ilk ses kaydına geç kalmıştı sonraki istasyonlar.

İssızlık

Mecidiyeköy... Bir arkadaşla karşılaştık yukarıda. Aşağıya indik. Platformda kendimize yer beğenirken laflıyoruz. “Hani metronun işe gidiş-dönüş saatleri var ya?” “Var, evet?..” “O zamanlar normale göre daha kalabalık hani...” “Normale göre derken?..” “Bırak şimdi...”

“İşte o kalabalıkta çok daha ıssız geliyor metro bana. Kalabalığın olmadığı saatler daha kalabalık gibi bir şey...” “Ama başka bir gün bakıyorsun, o kadar da تنها değil.”

Şimdi bir reklam: “Tren geliyooo!”

Trenin uğultusu duyuluyor. “Bak, devrim geliyor” diyorum. Kabul. Ama bugün *latteler* senden. Paran yoksa yarım yarım yaparız, ekstra boş bardakla. Daha boş bardak diye bir şey var!

Susuyoruz. Tren kapıları önümüzden geçiyor birer birer. Biri tam önümüzde duracak gibi. Duruyor. İneni olmayan bir kapı olduğunu anlıyoruz. Biniyoruz.

Metro Müzikleri

*“Çünkü biz, az ya da çok, yaşamak alışkanlığını
yitirmiş, aksaya aksaya yürüyen insanlarız. Hem de
gerçek ‘canlı yaşam’dan tiksinecek, onun lafını bile
işitmek istemeyecek kadar yaşama
yabancılaşmışız.”¹²*

Tempo!

Metronun temposunu en iyi yansıtanlar bugünlerde bir klarnetçi, bir gitarist, bir de *darbukatör*den oluşan bir grup. Hızlı adımlarımız tempolarına tam oturuyor ya da biz onlara ayak uyduruyoruz farkında olmadan.

Havalarına uyanları kendilerine doğru çekiyorlar uzaktan. Yola devam ederken yürüyen bant onlara çalışıyor sanki ve oradan da salıveriyorlar herkesi, gittikleri yerlere doğru. Birkaç ölçü müzikle doldurduktan sonra bataryalarımızı, her nereye doğru koşturuyorsak artık...

* *

Müzisyenlere yardım

Metroda çalan müzisyenlerin önlerinde de turnikeler olsa... Akbillerinin küsüratlarını olsun bağışlayabilse insanlar... Güzel olur muydu... Olmazdı. Var mı cebinde bozuk paran? Yok. Sağlamını boş ver.

Geçip gidici bir rahatlama hissiyle uzaklaşıyorsun işte önlerinden. Gerisini yazmaya gerek yok.

* *

Gelecek Program

Hafta içi bir saksafoncu oluyor metro koridorlarında. Cuma akşamları ise bir tulum sahne alıyor, tulumcusuyla birlikte.

Sahne, yere yapıştırılmış, üzerinde müziği çağrıştırmaları umulan figürlerle bezeli bir çıkartmanın hemen arkasına denk düşen boş bir alan.

Tulumcumuz, İstiklâl Caddesi türünden melodiler çalıyor genellikle. Dünya müziği... Bu da ne demekse! Endüstriyi sahiplenenlere yabancı gelen sesleri tasnif etmeye yarayan bir tanımlama olabilir mi bu? Peki, onlarinkine niye dünya müziği demiyor olabiliriz? Çünkü kendilerinininki herkese ait kendiliğinden. Global müzik.

Pop müzik... Popüler müzik... Endüstriyel müzik? Hayır, işte. Endüstriyel de başka bir tür.

Demek istediğim, piyasaya sunmuşlar, piyasa da satın almış. Onların değil artık. Popüler demek, halka ait demek mi oluyor şimdi bu durumda? Popüler olmayan kime ait?

Ve bir türküye geçiyorlar arkamızdan, Karadeniz dolaylarından...

“Etnik müzik” demiyorlar mı bir de!

Tasdikli müzik

Metro istasyonlarında müzik yapanlar, *idare* tarafından bir sınava tabi tutuluyorlarmış bir söylentiye göre. Bu doğruysa, onay verenlerin dertleri müzik değil galiba ya da aralarında hiç müzisyen yok. Amatör dinleyici bir heyet... Öyle anlaşılıyor. Olsun. Asıl dertleri *idare etmek* olduktan sonra gerisi önemli sayılmamalı.

İdare bu, başıboş bırakmaya gelmez! Onları değil, başkalarını başıboş bırakmaya... Aksi taktirde insanlar akıllarına estiği gibi müzik yapabilirler. Kimlerin ne çaldıkları, nasıl çaldıkları önemli değil. Nerede ve tam olarak hangi pozisyonda çaldıkları önemli. Her yerde çalınmaz öyle!

Metroda çalan müzisyenler arasında oldukça başarılı olanlar var ama bir süre sonra kayboluyor ortalıktan öyleleri. Hangi başarılı müzisyen sürekli olarak metroda çalmak isteyebilir ki? İstekli olanlar var yine de. Hâlâ rastlayabildiğimize göre... İyi ki varlar. Metronun o distopik havasını yumuşatabiliyorlar biraz olsun.

Önlerinden geçenlere para bırakma düzeneği kurmayanları bu fasıldan hariç tutmak lazım belki. Bozuk paralar sokakta müzik yapmanın gereklerinden biri değil mi? Sahneyi tamamlayan bir aksesuar... Ama bunu kullanmayanların bir kısmı, sanki başkalarına dinlete dinlete öğreniyorlar müzik yapmayı. Zorla güzellik olmuyor nitekim.

Ürün yerleştirme

Metroyu haftanın her günü kullanıyorsanız, bir süre sonra fark edebileceğiniz şeylerden biri, metroda canlı müzik yapanların kendilerini haftanın belirli gün ve saatlerine *yerleştirmiş* oldukları. Ya da başkalarının onları oraya yerleştirmişlikleri...

Bazıları gerçekten *müzisyen* olabiliyor müzik yapanların. Bazıları ise kendilerine müzisyen denmeyecek kadar kötü çalışıyorlar.

Bir süre sonra fark edebileceğiniz şeylerden bir başkası ise, aynı yerlerden aynı zamanlarda gelip geçiyor olsanız bile, bir kere gördüğünüz bir yüzü bir kere daha görme olasılığının düşüklüğü. Sanki bunun tersi olmalıydı ama metroyu kullanan nüfusun çokluğu buna engel.

Yeni gördüğün birilerini tanımlamak için tanıdıklara benzetme ihtiyacıyla başgösteren algı oyunları, aslında tamamen yabancılarla dolu olduğunu bildiğin her yerde tanıdık bir yüz arayıp durmanın kendisi kadar acayip bir durum. Mutlaka kendi kahramanlarımızla yaşatmaya devam ettiğimiz hayal mahsullerimizden...

Saksafon

Her saksafon diğer saksafonlar kadar şanslı olmayabiliyor. Önünde bir üfleyeni bulunan saksafonlar, mesela bir enstrüman mağazası vitrininde asılı duran saksafonlardan daha şanslı olmalılar.

İşte böyle bir saksafon kullanıcısı, saksafona hayat vermek isteyen biri diyelim, başlıyor üflemeye ve neredeyse her gün aynı melodiyi üflüyor.

Yalnız, adam hep gelenlerin öncüleri koridorun ucunda belirdikleri anda başlıyor çalmaya. Dinleyeni olmayanın çalmasına gerek var mı? Yok. Dinlenme aralarını gelen giden yokken veriyor ya da...

Gidenler giderlerken de çalmıyor öte yandan... Bir değil, iki değil, hep böyle denk geliyorum. Gelenler gidenlerden daha çok mu para bırakıyor acaba? Yoksa metro müziği dediğimiz şey bir çeşit karşılama müziği mi?

Acaba gelenler mi daha kendi derdinde ve farkında değil müziğin, gidenler mi?

Merdiven Yürüyenler

*“Zamandanız hepimiz. Bizler onun ayakları ve
ağızlarıyız. Zamanın ayakları ayaklarımızda
yürüyor.”¹³*

Dik yokuş

Yürüyen merdivenlerin eğimini dikkate almazsanız, yol gidiş-geliş, dört şeritli bir köprüye benziyor. Yaya köprüsü... Hızlı araçlar soldan, ağır vasıtalar sağdan ilerliyorlar sabit bir hızla.

Londra ya da Tokyo'da durum nasıl acaba? Yürüyen merdivenler üzerindeki yolcu trafiğinin durumu? Yürüyen merdiven kullanan insanların soldan mı sağdan mı geçtiklerini belirleyen yerleşik bir kural daha var mı, yoksa hepsi aynı mı?

Çok basamaklı yüksek merdivenlerin eğimi o kadar dik görünüyor ki, ucunu görmek için kafasını kaldırması gerekiyor insanın, tavana bakar gibi. Standartları aynı olmalı ama diğer yürüyen merdivenlerin eğimi nasıl acaba? Uluslararası yürüyen merdivenlerin... Daha geniş basamaklı olanları var mı? Bundan daha dar olanları? Japonların ayakları Avrupalılarınkine kıyasla küçük örneğin, Amerikalılarınsa her şeyi battal boy...

Bizdeki tavanlar başka tavanlara kıyasla tepemize daha yakın diye böyle hissettiriyorlardır belki. Bundandır muhakkak.

Yürüyen merdivenler mekaniğine giriş

İlk dört basamak düzlük, uzun ve tek bir adım atarsan birkaç aşamayı birden geçebiliyorsun. Yürüyen merdivende atılmış her adım iki adım birden sağlar. Bir adım attığında bir adım da havada süzülürken atmış olursun. Bir alana bir bedava!

Yürüyen merdivenlerin basamakları düz merdivenlerden daha yüksek. Belli ki birileri tarafından önceden belirlenmiş bir basamak standardı var ve ergonomisi kendi anatomilerine göre hesaplanmış olmalı. Basamak sayısı ekonomisiyle ilgili bir şey de olabilir... Bir de, yürüyen merdiven ya işte, adım atmanın lüzumu yok, dolayısıyla basamak yüksekliği üzerine kafa yormanın da. Hazırını yapmış birileri işte kullansana!

Yürüyen merdiven basamaklarının ancak yürümüyorlarken kullanıldıklarında fark edilebilen bir yükseklik farkları olduğu doğru. Üretimlerine daha az basamak harcanması ve daha hızlı insan sevkiyatı anlamına geliyor olmalı bu. Basamak başına birkaç santim daha hızlı çıkmış oluyorsun. “Toplu taşıma hizmetleri” kapsamında... Yürüyen merdivenler de insanları bir yerden bir yere taşıma amaçlı seyahat araçlarından biri değil mi bir yerde?

Yürümeyen merdivenlerle yürüyen merdivenlerin basamak yükseklikleri arasındaki fark, aynı zamanda bir

yüksekliği tırmanırken insanın eriştiği hızın, basamakları tırmanırken kendini yukarıya itmesine yardımcı bir fonksiyon olduğunu da getiriyor akla. Yürüyen merdivenler o ivmeyi, seni yukarıya itme enerjisini de kendisi üretiyor, yürüyerek tırmananlar için. Momentum, basamakların yükseklik farkını da ortadan kaldırıyor olmalı telafi ederek. Bunu yapabilmek için her zaman çalışıyor olmaları lazım elbette — olmayınca olmuyor.

* *

Kahve, kahve değil sadece

İçtiği kahveyi elinde taşıma kültürü İstanbul’da yeni sayılır, göreceli olarak. Metro gibi tıpkı. Bir metro kültürü oluştuğundan söz edilebilir mi peki? Edilebilir. O kadar da yeni sayılmaz.

“Merhaba, isminiz?”

Ben sadece kahve almak istiyorum. Filtre kahve.

“Sıcak, soğuk?”

Sıcak. Sade.

“Süt ister misiniz?”

Sade.

Bir yürüyen merdiven kültürü olduğundan bile bahsedebiliriz, yürüyen merdivenine göre değişmekle birlikte. AVM’lerdeki kileri kullanırken sağda ya da solda durma, yürüyerek çıkma, arkadan gelebilecekler yol verme gibi bir kaygı olmayabiliyor örneğin. Mağaza içi bir yürüyen merdivende o mağazanın tamamını satın almış gibi bir tavır takınabiliriz bilerek ya da bilmeyerek ve kimse bunu gariipsemez.

“Pardon, bakar mısınız?”

Teşekkür ederim.

Elinde kahvesiyle yürüyen biri yürüyen merdivenlerden çıkarken sadece kahvesini değil, her iki kültürün taşıyıcılığını birden yapıyor olabilir eski kuşaktan insanlara göre. Metro yürüyen merdivenlerinden elindeki kahveyle inenler sıklaşmaya başlarsa, bir süre sonra buna metro kültürü diyen de çıkabilir belki.

* *

Hızlandırılmış yaya yoluna binmek

Fiziksel engeli bulunmayan insanların yürüyen merdivenler ve yürüyen bantları kullanım tarzları çeşitlilik gösterse de, genel eğilim formlarından değil işlevlerinden faydalanmayı tercih etmek yönünde. Formatları bakımından hareket etmeyen zeminlerden farksız görünseler de, formun doldu-ruşuna gelip tahrik olmaya gerek yok. Zemin hareket ettiğine göre üzerinde durarak kullanmak, “binmek,” daha iyi kısacası.

Yoluna giden bir insanın aşması gereken birer engel, kat etmesi gereken birer mesafe değil artık bunlar günümüzde; daha az enerjiyle hareket etmesini sağlayan birer taşıt.

Ata, eşeğe, katıra, hayvanların çektiği arabaya, motorlu taşıtların her türlüüne binmeye adapte olan insanın, bir taşıma aracı saydığı her şeye binmeye koşullanması gayet doğal ve doğasına uygun bir davranış. Bu böyle galiba.

Yürüyen bantların çalışmadığı durumda yaşananlara anlam veremiyorum sadece, yadırgamaya devam ediyorum. Dalgınlıkla üzerine kadar gelip birkaç adım da attıktan sonra bandın yürümediğini fark eden üç-beş kişiden en az birinin geri dönüp dışarıdan yürümek istemesini... İniyorlar. Öyle daha rahat hissediyorlar muhtemelen.

Yolculuk

Bir yerden başka bir yere gitme eylemi içinde bulunmak...
Yolculuk...

Peki, belirli bir yerden başka belirli bir yere mi yoksa herhangi bir yerden başka herhangi bir yere mi olduğunu bilmediğin bir gitme eylemi içinde bulunmak... Yolculuk mu bu da?

* *

Yürüyen merdivenler mekaniğinden uzaklaşma

Bir yürüyen merdiveni yürüyerek çıkarsan, yürüyen merdivenin zamanından da çıkmış olursun. Hiç katılmamış hatta... Yürüyen merdiven, o an, yükselirken sana hız kazandıran bir metal yığındır sadece. Kat boşluğu bitene kadar... Sen yoksan ne olduğu ona kalmış!

Yürüyen merdivenin zamanına geçmek istersen durman icap eder. Zaman, denk geldiğin ilk basamakta başlar bir yürüyen merdivende ve orada da biter, başka adım atmazsan. Durursun ve çıkarsın da aynı zamanda. Yürüyen merdivenin zamanıyla... Senin zamanın ve yürüyen merdivenin zamanı, ikisi birlikte, iç içe. O anda baktığın veya okuduğun bir şey varsa elinde, işte, o zaman, üçü bir arada! Üçünün de birbirinden ayrı, birbirinden özgürmüş gibi davranan, kendiliklerine ait zamanları vardır ve kaynaşır gidersiziniz... Çıkarsınız.

* * *

Her gün geçtiğin o tenha yoldan, bazen yürü yürü bitmeyen sokaktan yürüdüğünü hatırla. Çantanda bir kitap vardı hani ve o okumana meraklı sayfa, kaldığın yer, okunabileceğini düşündü. Önce sana saçma geldi ama bunu yaptın. Kitabı çıkardın, okumaya başladın ve içine daldın... Ve birdenbire sokağın öbür ucunda buldun

kendini! Yol bitti kendiliğinden. Buna “dalgınlık” dedin. “Çünkü” dedin, “Kitaba verdin kendini.” Kitabın zamanına geçtin. O an sadece kitap, yazıların kurduğu bir dünya ve sen vardınız hayatta... Sen var mıydın?

Yürüyen merdivenlerin kendi zamanı varsa duran merdivenlerin kendilerine ait, kendi içinde bir zamanı olmamalı diyorsun. Görünürde yok gibi. Sana bulaştırabileceği bir hareketi yok çünkü. Hareketle işleyen bir şey değil mi zaman?

Kendinden başka bir şeyin içinde hareketsiz görünen, o şeye mıhllanmış, sabit hiçbir şeyin kendine ait bir zamanı yok gibi. Bulundukları şeye tabiler. Hareketli olanları da böyle... Bulunduğu şeyin içinde yol alan ama kendi zamanıyla ve başına buyruk akmaya devam eden şeyler... Tıpkı kan gibi... Trenin içindeyken gittiğiniz yönün tersine yürüsen de toplamda trenin götürdüğü yere gitmek gibi... Yeryüzü gibi, yeryüzündeki her şey gibi...

Büyüklüğü bilinmeyen bir evrenin içinde, sen hangi yöne yürürsen yürü, aslında tek ve mutlaka seninkinden başka bir yöne doğru akmaya devam ediyoruz.

* * *

Dalgınlık değildi bu. O anda kendi zamanına geçmiştin. Yolun zamanında değildin. Ama hangi zamanına? Yolun da kendine ait bir zamanı olmalı bu durumda, sabit olsa da... Olamaz mı? Yolu da bir yürüyen merdiven olarak düşünebiliriz. Yalnız bu yukarı-aşağı değil, ileri-geri hareket halinde.

Yine de hareket etmiyor, hayır. Altından geçiyor, sen yürüdükçe akmış oluyor. Yolla biz, aksi yönle doğru ilerliyoruz.

*

Çıkış

Yukarıya akıtan huniler

Kabataş–Taksim *füniküler* yolcularıyla Haciosman–Taksim yolcuları yollarının kesiştiği ilk nokta bir merdiven başına denk geliyor.

Kaldırabileceğinden daha fazla aracı veya insanı küçük bir huniye doğru sürüklerseniz, arkalarda daha yavaş, önlerde daha hızlı bir akışla aktarabilirsiniz bir yerden bir yere doğru. Bu arada birbirine değmekten kaçınmakla doğrudan temasa kadar her türlü mesafenin sınıandığı bir kaos yaratmış olursunuz kalabalıkta.

Trafik tıkanıklığının her türlüşüne alışık İstanbullu ama buradaki trafikte yaşanan darboğaz, mesela Boğaz Köprüsü gişelerinin başında yaşanan araç trafiğinden çok daha külfetli olabiliyor. Birincisinin özneleri performanslarını kendi gövdeleriyle sergileyen yayalar. İkincisindeki sen geçtin ben geçtim kargaşası ise birer araç korunaklığı ya da kırılğanlığı içinde sergileniyor.

Birincisinde insan davranış ve tutumlarının her türlüşü ve çaprazlamalarıyla anlam kurulabilir türden tavırlar çırılçıplak karşında dururken, ikincisinde gözlenebilecekler o kadar net değil. Herkes birer metal kütleinin içinde çünkü ve diğer yaşam formlarına saygıdan başka bazı çekingenlik faktörleri, belki *mallarının* zedelenebileceği korkusu gibi şeyler giriyor denkleme. Kendi bedenine ya da karşındakine değil, araçlarına zarar vermekten kaçınmak gibi hazin bir kaygı...

Neyse ki yürümeyen merdivenler hayatta hâlâ. Böylesi bir darboğazı kolayca aşmanın, esenliğe kestirmeden çıkmanın tek yolu geleneksel merdivenler. Merdiven... Yürüyerek çıkılanlar.

* *

Metro aktarmalı gelir dağılımı

The New Yorker dergisi, şehirdeki gelir dengesizliğini sergilemenin bir başka yöntemini daha bulmuş ve “Eşitsizlik ve New York Metro’su”¹⁴ başlığıyla yayımlamış.

Orta gelir seviyesindeki nüfusun hatlar boyunca dağılımını sergileyen interaktif bir harita bu. Zenginlerin metro kullanmadığını anlıyoruz. Hat numarası seçerek sıfırla 200.000 dolar arasında değişen yıllık gelir seviyelerini harita üzerinde görebildiğimiz bir tablo var; *NYC Open-Data* ve *ABD Nüfus İdaresi* verileriyle yapmışlar.

Bundan yaklaşık yedi yıl önce yayımlanmış bir başka makalede ise, kıtanın diğer ucuyla ilgili, San Francisco’daki durum, ulusal çaplı bir araştırmaya¹⁵ dayanarak ama daha dikkat çekici bir başlıkla veriliyordu: “Zengin Şehir Fakir Şehir”¹⁶

İstanbul’daki eşitsizliklerin dünyanın başka şehirlerinden aşağı kalır bir yanı var mı, bilemiyorum. Ancak aynı mantıkla İstanbul’un durumu incelemeye kalkışılıysaydı, aynı çarpıcı sonuçlara varmak mümkün olmayabilirdi. Amerikan metropollerinde olduğu kadar yaygın ve homojen bir metro ağı yok çünkü İstanbul’da. Mevcut metro hatları şehrin kalbini göbeğine bağlayabiliyor ancak.

Şehrin periferisi, uydu şehirler, banliyöler, kenarda kıyıda kalmış semtler, İstanbul’un kalbinin attığı yerlere başka ulaşım yöntemleriyle de bağlanıyor artık. En çok

kullanılanı *Metrobüs*... Şehrin insan yükünü uzun mesafelere taşıyor, karşı yakasına bile aktarabiliyor hatta, *Boğaz Köprüsü* üzerinden.

* *

Dünyanın ikinci metrosu?

Dünyanın ikinci metrosundan¹⁷ inip birkaç adım sonra dünyanın sonuncu metrosuna bindiğin başka bir şehir daha var mı bilmiyorum.

Çok değil, daha birkaç yıl önce “dünyanın üçüncü metrosu”ydu *Tünel*. Kapısında öyle yazıyordu. Kaçınıcı olduğunu geçtim, Tünel metro raconundan sayılır mı, bundan da pek emin değilim.

Tünel–Karaköy hattı “dünya metro sistemlerinden biri” olarak sayılabildiğine göre İstanbul Metrosu’nun da aynı sıradan girmesi lazım listelere — sonraki eklemeleri de bu hattın devamı kabul ederek... Peki, bu mümkün mü?

Tünel, dilimin hâlâ dönmediği ismiyle, bir *füniküler*.¹⁸ Biraz tuhaf bir isim. Yürüyen merdivenlerin tek basamaklısı. Onun da tekerlekli. Kabataş–Taksim arasında işleyen kabinlerin katlı yapısı kafa karıştırıyorsa da, funiküler denen şeyi tek basamaklı bir merdivene benzetiyorum. Bir asansöre ya da... Benzerlerine Şili’de¹⁹ öyle diyorlar: Asansör... Uzunca bir asansör kabini biçiminde, *çek-beni-çekeyim-seni* mantığıyla işleyen bir taşıma sistemi özünde.

Funicular (Lat. *funis*, *funiculus*), halatlar, kordonlar, kayışlar demekmiş. İsmi birbiri *bağlı* çalışan sistemin genelinden alıyor bu durumda. Binalarda kullandığımız asansör kabinleri de aynen böyle çelik halatlarla taşıyor aşağı yukarı. Asansörden farkı, bunlarla tek kat çıkılıyor. Biri kendini aşağı salan, diğeri yokuş yukarı tırmanan,

bunu bir motor tahrikiyle yaparlarken kendi ağırlıklarından da faydalanan iki vagon...

Metro, yeraltından veya yerüstünden yürüyen şehiriçi toplu ulaşım araçları ağı demek en geniş tanımıyla ama ben bu yokuş yukarı taşıma fikrini pek oturtamıyorum içine. Valparaíso²⁰ asansörlerine niye metro demiyorlar? Yukarıya açık havada çıktıkları için olabilir mi? Kapsama dahil başka bir metro ağı yok da ondan mı? Ağ demek için ağ yapısındaki unsurların birbirine bağlı olması gerekmez mi? İzmir'deki Asansör'e de metro desek, olur mu acaba?

Bir şehir içi taşıma sistemi olarak, sistem olarak: Metro. Sistemi oluşturan unsurlar ister birbirine bağlı olsun, ister olmasın... Yere paralel işlesin ya da verrev. Dikine doğru... Fark etmiyorum sanırım.

Kafa yormanın gereksiz olduğu sayısız şeylerden bir başkası... Füniküler ismini sesli okuyamıyorum hâlâ. Ayak-kabılarıma bakıyorum.

Tünel mi Metro mu...

Metro denen “yeraltında işleyen toplu taşıma sistemi bütünü,” diğer dillerde *subway*, *underground*, *tube*, *u-bahn*, *metropolitana* gibi isimlerle geçiyor. *Metro* ismi, sadece yeraltında işleyen sistemlere değil, banliyö trenlerini de içine alan, daha kapsamlı bir sisteme karşılık olarak da kullanılabiliyor — raylı ulaşım sistemlerinin şehirlisi... Fakat biz daha çok yeraltında çalışan sistemi tarifleyip, hatta o sistemin treni anlamında kullanıyoruz. Böyle anlamları da var zaten.

Metro, Metropolitan kısaltmasıysa, tarihinde buna ilk kez Büyükşehir Bölge Hattı (*The Metropolitan District Railway*) projesinde, Londra’da işleyen ilk hatların bir ağ biçiminde genişletilmesi çalışmasının *aşamalarından birinde* rastlıyoruz. *Subway* kelimesi ise ilk kez 1825’te²¹ geçiyor kayıtlara. O zamanlarda *subway*, “yeraltı geçidi” (*underground passage*) demekmiş. Yeraltından geçen su boruları veya yaya yolları için kullanılıyor terim. Yeraltındaki demiryolu ağı anlamını kazanması ve bir şehirle buluşması ise 1893 yılına tarihleniyor *subway*’in ve Boston’la birlikte anılıyor.

“Silindirik yapılı demiryolu tünelleri”ne *Tube* denilmesinin başlangıcı 1847.²² Metroya *Tube* demelerle ise, “Londra Merkez Demiryolu”nun 1900 yılında açılmasından daha önce, *Twopenny Tube* ismiyle “vaftiz edilmesi”²³ sayesinde tanışmış dünya.

Bugün *the Underground* veya *the Tube* isimleriyle bilinen Londra Metrosu'nun “fikri,” 1830'da ortaya çıkmış.²⁴ “Metropolitan Railway” isimli projeye inşaat izninin alınması 1854'e kadar sürmüştü.²⁵ İnşaat izni “almak” pek anlaşılır bir süreç olmayabilir, çünkü biz inşaat izni “vermeyi” biliyoruz daha çok. Aradan geçen 10 yılı aşkın zaman ciddi tartışmalara sahne olmuş, konuşup tartışmışlar aralarında, herkesin kafasına göre şehrin göbeğini kazması deşmesi fikri icat edilmemiş daha.

* *

İlk Metrolar

DÜNYANIN ilk yeraltı ulaşım sistemi, yani *ilk metro*, Londra’da, Paddington–Farringdon hattıyla 1893’te açılmış.²⁶ Buharlı lokomotifler çekişmekte olan vagonları o zamanlar. Londra şehir merkezinde işleyen ve yakın çevresiyle banliyöleri de birleştiren diğer hatlar, farklı isimlerle 1900’lü yılların başlarına değin aşama aşama genişlemiş.

New York Şehir Metrosu (*New York City Subway*), 1870 yılında köprü-üstü hatlarla kurulmuş, 1904 yılında yer altına inmiş. Bugün dünyanın en yaygın — en fazla hatlı, dolayısıyla en fazla istasyonlu — sistemi sayılıyor. Buna rağmen, bir yılda taşınan yolcu sayısı bakımından 2013 yılı itibarıyla Tokyo, Seul, Pekin, Moskova, Şangay ve Guangzhou’dan (Kanton) sonra yedinci sırada²⁷ bulunuyor. Seul Büyükşehir Metrosu dünyanın en uzun hatlarına sahip metro sistemi.²⁸

Alman dili ve edebiyatı mensubu insanlar, bir metroyla *bizden* daha geç tanışmış. “Dünyanın ikinci metrosu!” propagandamızdan da bu çıkıyor. 1938 yılında Berlin’de, *U-bahn* (Yeraltı demiryolu anlamına gelen *Untergrundbahn* kısaltması) ismini kullanmaya başlamışlar. İlk aşamasının yapımına 1896 yılında başlanan Berlin U-bahn, 1902’de açılmış.

“Şimdi, bu şey *subway* olduğuna göre...” diyorum, “...metro diye yeraltından geçen yol sistemine deniyordur.” Hafif Metro²⁹ ismini garipserken... Zaman zaman tünel-

lere girip çıkan ama gayet yerüstünde işleyen “hızlı tramvay”a yakıştırılan isim buydu.

Acaba bizim *Hafif Metro*, yoğun şehir hattından, *Hızlı Tramvay* da ünlü *Hızlı Trenden* almış olabilirler mi isimlerini? Bunların daha ağırları da ancak aşağıda, yeraltında işliyordur işte. Ağır metal... Ayrıca yavaş tramvayları da var İstanbul’un. En yavaşı, İstiklâl Caddesi’ndeki “Nostaljik Tramvay”. *Barış Manço*, *Moda-İstanbul* hattı var bir de...

Dünyanın ikinci metrosu aslında Atina’da mıymış? Bak sen! Uluslararası metro edebiyatında dünyanın ikinci metrosu olarak 1869’da işletmeye açılmış Atina-Pire Elektrikli Demiryolları ismi geçiyor. Peki, bunun nedeni bizim “Banliyö Hattı” dediğimiz şeye dünyanın geri kalanının metro demesi olabilir mi? Bilemiyorum. Belki de *biz* biraz ilerisine düşüyoruz dünyanın.

Metrodan çıkış

20 ARALIK 2012... Saat 19.30 civarı... Taksim metro istasyonu, eksi iki. Yaya geçilen uzun koridor. “Yaya geçilen...” Yukarısı kar-kıyamet ve *Dünyanın Sonunun*³⁰ gelmesine daha birkaç saat var.

Havanın kötülüğünden mi yoksa Taksim Meydanı’nın bugünlerdeki halinden midir bilmiyorum, her zamankinden daha yoğun, sanki iğne atsan yere düşmeyecek yan yanalıkta, omuz omuza bir kalabalık yürüyen bantlardan beriye doğru, üstüme üstüme yürüyor. Aslında bana öyle geldiğinin farkındayım, böyle düşünerek kendime bir eğlence çıkarmaya çalışıyorum.

Yanlış yöne doğru yürüyormuşum gibi de bir his belirdi şimdi içimde. Öyle yaptım. Dünyanın sonu üzerime üzerime geliyor sanki, ben de üzerine yürüyorum doğrudan.

Gidiş yönü daha tenha. Diğerlerine göre geliş yolu. Ayaküstü kurduğum mizansene uygun, hep birlikte, bir yerden bir yere kaçıyor gibiyiz, önümdekiler, arkamdakiler...

Bu kadar insan hangi cennete sığacak, hangi cehennem?.. Gülümsüyorum. Buraya sığmışız ya işte!

Ekler

Alıntı

“Впрочем, здесь еще не кончаются «записки» этого парадоксалиста.”³¹

Metro yer etiketleri için alternatif uyarı ifadeleri

“Lütfen inenlere öncelik tanıyınız!” yerine ya da beraberinde kullanılabilecek alternatif uyarı ifadeleri... Liste günlük konuşma dilinden alınmış klişelerden oluşmaktadır. Sıradan ifadelerin bağlamı değiştiğinde — örneğin bu durumda olduğu gibi metro platformlarının trene yakın uçlarındaki yerlere yapıştırılmış uyarı işaretleri üzerine yazıldıkları düşünüldüğünde — daha dikkat çekici olabilecekleri varsayılmıştır. Tam aksine, artık hiç dikkat çekmemeleri de beklenebilir elbette, söylenen şeylerin doğaları gereği.

- Müsaade eder misiniz?
- Önce biz bi' inse' miydik?
- Öncelik... İnenler oluyor hani...
- Aile salonumuz üst kattadır.
- Bi' sonraki tren daha boş!
- İnince ara!
- Beraber yürüdük biz bu yollarda
- Üstüne basmazsan şerefsizsin!

- Bu ilk seferin mi?
- slm nbr ?? :)
- Dikkat! Neyse, boşver.
- Trenin bu kapısı bozuk!
- Ölümü gör!
- Üeeeh be abicim!
- Telefon yeni mi?
- Hatalıysam bildir.
- Yetmez ama evet!
- Merhaba, sevişelim mi?
- Kucaklaşmasak?
- Trene binenler ikiye ayrılır:
- Sarı çizgiyi boş veriniz.
- O H A !
- Dikkat! Yeni boyanmıştır.
- Ablacım, bi' müsaade et!
- N'oldu?.. Geldik mi?
- Siz bana uymayınız.
- Biraz çekil de inelim kardeş.

- Dikkat! Ölüm kalım meselesi!
- Sadece uyusak olur mu?
- Acele çıkmam lazım!
- Tanışıyor muyuz?
- Nasıldım?..
- Hayırdır?
- Resmi hizmete mahsustur.
- Müsait bir yerde inecek var.
- Ortada kuyu var, yandan geç!
- Tabakhanede durmaz!
- Yükleniyor...
- Binenler de insan.
- benioku.txt

Kaynakça

- 1 Walter Benjamin, *Tek Yön* (“*Einbahnstraße*,” Çev. Tevfik Turan, YKY), S. 77
- 2 Türk Telekom Arena isimli Stadyum
- 3 Aksaray Yeraltı Geçidi ve üst geçitli kavşağın yapıldığı zamanlarda hizmete açılmış, bugünkü çok reyonlu mağazalara benzeyen eski bir alışveriş merkezi markası.
- 4 *SUBWAY Stories – Tales From The Underground*, İkinci Hikâye: “The Red Shoes” (HBO, 1995)
- 5 2014 yılında kullanımdan kalkmış toplu taşıma ödeme cihazı. (İstanbul genelinde toplu ulaşımda kullanılan elektronik ücret toplama sistemi — Vikipedi)
- 6 John Berger, *Kıymetini Bil Herşeyin* (“*Hold Everything Dear / Dispatches on Survival and Resistance*,” Çev. Beril Eyüboğlu, Metis Yayınları), S. 106
- 7 Oruç Aruoba, *hani* (Metis Yayınları), S. 82
- 8 “Bourdieu’nun ifade ettiği gibi bekletme, bekleyen açısından öncelikle mutlak bir teslimiyeti ifade eder. Sonuçta bekleyen kişi kalıcı şekilde arzu edilen bir şeyi amaçlamaktadır. Tam da bu arzu içinde bekleme durumu iktidara, askıda bekleyenin davranışlarını modifiye etmek için bir zaman ve mesafe tanır. Sadece bir tarafın ricacı olduğu tek taraflı bir bekleme durumu yoktur.” Pierre Bourdieu, *Pascalian Meditations* (Çev. Richard Nice, SUP)
- 9 Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna* (YKY), S. 92

- 10 “Saatten zaman üzerine öğrendiğimiz ne? Zaman hep iki değişik andan biri önce, öteki sonra olacak şekilde, içinde herhangi bir an saptanabilen bir şey. Demek, hiçbir zaman anı ötekinden üstün değil. O ‘şimdi’ olarak, bir sonranın olanaklı öncesi, ‘sonra’ olarak da bir öncenin sonrası.” (Martin Heidegger), *Aristoteles - Augustinus - Heidegger, Zaman Kavramı* (“*Der Begriff der Zeit*,” Çev. Saffet Babür, İmge Kitabevi Yayınları), S. 65
- 11 Georg Simmel, *Metropol ve Zihinsel Yaşam* (1903)
- 12 Fyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar* (“*Записки Из Подполья*” Çev. Mehmet Özgül, İletişim Yayınları), S. 152-153
- 13 Eduardo Galeano, *Zamanın Ağızları* (Çev. Bülent Kale, Çitlembik Yayınları) S. 5
- 14 Idea of the week: *Inequality and New York’s Subway*, Larry Buchanan, *The New Yorker*
- 15 *Brookings Institution*, Washington, D.C. raporu
- 16 *Rich City Poor City / Middle-class neighborhoods are disappearing from the nation’s cities, leaving only high- and low-income districts, new study says*, Tyche Hendricks, SFGate (22.06.2006)
- 17 Tünel, 2009 yılında kapı duvarına asılan pirinç levhada yazdığı gibi, dünyanın 3. metrosuydu. Ayrıca bkz.: NTV’de yayınlanan 19 Haziran 2009 tarihli *Şehrin Şifreleri* programı, Levent Erden: “Bu görmüş olduğumuz Tünel de, aslında dünyadaki üçüncü tünel. Yani, birincisi Londra, ikincisi New York, üçüncüsü, İstanbul’daki tünel.” Şimdilerde ise *klasmanda bir sıra yukarıya sıçramış* durumda; kabinlere astıkları posterlerden okunduğu haliyle.
- 18 Raylar üzerinde hareket eden, birbirine kablolarla bağlanmış tramvay benzeri araçlarla dik eğimli yokuşlar üzerinde birbirini dengeleyerek yukarı-aşağı işleyen kablolu demiryolu hatlarını tanımlayan isim.

- 19 1996 yılında Dünya Anıtlar Fonu, *Valparaíso*'nun ünlü fönüküler asansörlerini, dünyanın korunması gereken 100 tarihi mirasından biri ilan etti.
- 20 Şili'de bir şehir ve 80'lerde ünlenmiş bir pop şarkısı ismi.
- 21 Online Etymology Dictionary, “*Subway*” maddesi
- 22 A.G.E., “*Subway*”
- 23 *Londoner*, H. D. Browne, 30 Haziran 1900
- 24 *The Story of London's Underground*, John R. Day ve John Reed (Capital Transport Publishing, 11. Basım)
- 25 *London's Metropolitan Railway*, Alan Jackson (David & Charles Publishing, 1986)
- 26 A.G.E., John R. Day ve John Reed
- 27 *Subways* (Annual Subway Ridership, Facts and Figures, *MTA.info*, 2013)
- 28 List of metro systems, Wikipedia
- 29 Bunun zıttı “Ağır Metro” ya da “Ağır Hizmet Tipi Metro”mu oluyor? *Heavy urban rail* var; oldukça sık seferler yaparak yüklü sayıda yolcu taşıyan, “yoğun” metro sistemlerine bu isim verilmiş.
- 30 Bir *Maya Takvimini* temel alan kıyamet veya başkalaşım günü inancı
- 31 *ЗАПИСКИ ИЗ ПОДПОЛЬЯ*, Федор Достоевский (A.G.E.)

